

УДК 334.72:338.436

В. В. Бойко,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту

імені проф. Є. Храпливого, Львівський національний аграрний університет, м. Львів

ORCID ID: 0000-0003-3968-1651

В. Р. Крупа,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,

Львівський національний аграрний університет, м. Львів

ORCID ID: 0000-0001-8658-7735

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.20.3

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА АПК

V. Boiko,

Doctor of Economic Sciences, Associate professor, Head of the Department
of Management named after prof. Ye. Khraplyvyi, Lviv National Agrarian University, Lviv

V. Krupa,

PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of the Department of Business,
Trade & Exchange activities, Lviv National Agrarian University, Lviv

MECHANISMS AND INSTRUMENTS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT MANAGEMENT IN THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Статтю присвячено обґрунтуванню управлінських механізмів та інструментів, необхідних для забезпечення ефективного розвитку суб'єктів малого підприємництва в аграрній сфері та зростання їх конкурентоспроможності. Визначено основні характеристики суб'єктів малого підприємництва в АПК, проблеми їх розвитку та переваги порівняно із великими підприємствами. Описано тенденції розвитку малих форм господарювання на селі, з'ясовано причини кількісних і структурних змін у їх сукупності. Проаналізовано економічний потенціал та основні результати діяльності суб'єктів малого підприємництва з виробництва і збуту сільськогосподарської продукції. Визначено умови та основні напрями успішного розвитку малого бізнесу на селі. За результатами досліджень розроблено комплекс пропозицій, практична реалізація яких дозволить підвищити ефективність управління розвитком суб'єктів аграрного підприємництва на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях.

It has been substantiated in the article the management mechanisms and tools, necessary to providing the effective development of small business in the agrarian sector and its competitiveness increasing. The significant structural imbalance in the existing model of agrarian entrepreneurship in Ukraine is noted by authors. The negative effects caused by the agroholdings activities increasing and the small business forms displacement from agriculture are indicated.

The economic essence of small business entities in agroindustrial complex, their main characteristics and development problems are defined. It has been established that small forms of business have the following advantages over large enterprises: rapid reaction to market changes, generation of innovative production ideas, close contact with consumers and effective motivation to achieve business goals.

The development tendencies of the small forms of economic activity in rural areas are described. It has been founded that quantitative and structural changes in their totality are caused by the legislation changes aimed at the stimulating agriculture development and by the effect of state programs for financial support certain areas of food production. The economic potential of small business entities and the main results in the production and sale food are analyzed. Authors noted the significant role of small businesses for supplying the agrarian market and providing the rural population employment. The conditions and main directions for successful development of small business in rural areas are defined. In particular, promising business trends for farmers are the development of low-prevalent livestock and crop production, as well as the certified organic production.

According to the results of the research, it has been developed a set of measures to improve the efficiency of development management of the agrarian business entities at the national, regional and local levels. Priorities are given to the managing mechanisms of the state financial support distribution for the agricultural producer's development; stimulating investment and innovation activity of economic entities through the leasing, franchising and preferential lending; managing of producer's integration and cooperation, expanding information and consulting support for the starting and developing business in agriculture.

Ключові слова: підприємництво, аграрний сектор, механізм управління, управління розвитком, малі форми господарювання, підприємницький потенціал.

Key words: entrepreneurship, agrarian sector, management mechanism, development management, small forms of economic activity, business potential.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Аграрний сектор відіграє стратегічно важливу роль у функціонуванні національної економіки України. Тому не випадково подальший

розвиток аграрного підприємництва, зміцнення його потенціалу та становлення ефективної інфраструктури агробізнесу набуває критично важливого значення в процесі формування еко-

номічної політики держави. Відзначимо, що модель аграрного підприємництва, яка сьогодні розвивається в Україні є структурно розбалансованою і характеризується домінуванням великих агропромислових корпорацій та значними деформаціями у сільськогосподарському виробництві. Така ситуація апріорі не забезпечує багатофункціональної місії сільського господарства і не узгоджується з концепцією сталого розвитку, що передбачає збалансування його економічного, соціального та екологічного аспектів.

Натомість інтенсивний монокультурний тип виробництва, орієнтований на максимальний економічний ефект, завдає непоправної шкоди довкіллю, спричиняє деградацію ґрунтів, забруднення водойм, погіршення якості продовольства. В соціальній площині наслідком діяльності агрохолдингів є зменшення зайнятості населення та його міграція, значні перешкоди для розвитку малого аграрного бізнесу. Потужні агрохолдингові структури не забезпечили для села створення достатньої кількості суспільних благ, розвитку соціальної інфраструктури, подолання бідності. З огляду на це, очевидно є необхідність переорієнтації аграрного підприємництва на багатофункціональну модель, притаманну розвинутим країнам світу. Ця модель не лише успішно поєднує різних за формами організації та розмірами виробників сільськогосподарської продукції, але й забезпечує створення незамінних суспільних благ (послуг) нетоварного характеру.

Вагома ніша в означеній моделі відводиться суб'єктам малого підприємництва на селі — приватним підприємствам, корпоративним та сімейним фермерським господарствам, особистим селянським господарствам товарного типу та їх об'єднанням, агротуристичним господарствам та ін. З розвитком цих структур пов'язується забезпечення населення якісними продуктами харчування, створення економічних умов для існування та відтворення сільського населення, підтримання екологічної рівноваги. Водночас розвиток суб'єктів малого підприємництва в АПК характеризується низкою деструктивних передумов, серед яких, зокрема: слабка матеріально-технічна база; низький рівень фахових компетенцій управлінців та працівників (недостатні або застарілі знання, низька культура ринкових відносин); нерозвиненість аграрного ринку та його інфраструктури, суперечності в сфері земельних відносин, пасивність підприємців щодо кооперування та самоорганізації; недостатня фінансово-кредитна та інформаційна підтримка з

боку держави тощо. Відтак актуалізується доцільність пошуку якісно нових підходів щодо реалізації управлінської підтримки розвитку суб'єктів малого підприємництва АПК.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані із розвитком суб'єктів малого підприємництва на селі, належать до найбільш дискусійних у середовищі вітчизняної аграрної науки. Їх теоретичному обґрунтуванню та практичному вирішенню присвячені праці І. Баланюка, В. Борейка, Ю. Губені, В. Збарського, А. Збарської, В. Липчука, Ю. Лупенка, М. Маліка, В. Півторака, М. Пітюлича, А. Прощаликіної, П. Саблука, Г. Черевка, О. Шпикуляка, М. Шульського, В. Юрчишина, Т. Яворської та ін. Основні акценти дослідників спрямовані на визначення сутності малих форм господарювання, критеріїв їх ідентифікації та класифікації [1—3], оцінку підприємницького потенціалу сільських територій, аналіз ефективності діяльності фермерських та особистих селянських господарств [4], вивчення зарубіжного досвіду підтримки розвитку аграрного підприємництва [5; 6] тощо. Водночас складні економічні умови функціонування, низька конкурентоспроможність, інституційні зміни в сфері земельних відносин, а також визначальна роль суб'єктів малого аграрного підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій зумовлюють необхідність обґрунтування оптимальної моделі розвитку та механізмів управління їх діяльністю.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування ефективних механізмів та інструментів щодо покращення управління розвитком суб'єктів малого підприємництва АПК.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічний потенціал сільських територій значною мірою реалізується через суб'єкти малого підприємництва. Фермерські господарства та інші форми малого аграрного підприємництва є повноправними учасниками аграрного ринку, займають значну нішу у виробництві сільськогосподарської продукції і гарантуванні продовольчої безпеки. Вони здатні швидко реагувати на потреби споживачів, диверсифікувати види діяльності, шукати найбільш оптимальні шляхи використання власних ресурсів, раціональні методи виробництва, підтримувати екологічний баланс територій тощо.

Для ідентифікації суб'єктів малого аграрно-підприємництва вітчизняними науковцями часто застосовується термін "малі форми господарювання". Однак ця категорія не має законодавчого визначення, а трактування її змісту є досить неоднозначними.

Малі форми господарювання у науковій літературі загалом розглядаються як суб'єкти підприємництва, що поєднують в одній особі власника та управлінця і яким притаманні специфічні ознаки та цілі діяльності. Такий підхід, зокрема, має місце у визначеннях І. Ляшенка [7], А. Прощаликіної та О. Дудник [5]. Водночас, характеризуючи зміст цієї категорії відносно аграрної сфери, М.Г. Шульський вважає, що малими формами господарювання на селі є господарства населення, у тому числі особисті селянські господарства, а також класичні фермерські господарства, де присутня особиста участь членів цих господарств та їх родин у виробничому процесі [8]. Схожі визначення малих форм господарювання зустрічаємо у працях інших дослідників [1]. Однак таке розуміння дещо обмежене, оскільки не охоплює зареєстрованих у законодавчому порядку фізичних осіб-підприємців, сільськогосподарських кооперативів, малих підприємств з переробки продукції чи надання послуг та інших форм господарювання на селі.

Узагальнення теоретичних аспектів досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що для суб'єктів малого підприємництва в АПК притаманними є такі характеристики: приватний капітал, єдність права власності та управління; локальна сфера діяльності, орієнтована на використання місцевих ресурсів сільських територій; концентрація на особистій праці власника та членів його сім'ї, має місце персоналізований характер відносин між власником і працівниками; незначна частка ринку в своїй сфері галузевої спеціалізації; фінансування діяльності за рахунок власних коштів або невеликих банківських кредитів. За достатнього підприємницького потенціалу, малі форми господарювання на селі можуть трансформуватись у вищий рівень. Наприклад, особисте селянське господарство за досягнення більш високої результативності праці і залучення інших членів сім'ї може провести державну реєстрацію для отримання юридичного статусу сімейного фермерського господарства і вийти на комерційні засади роботи, окрім того, що й надалі зможе забезпечувати задоволення свої особистих потреб у продуктах сільського господарства.

Суб'єкти малого підприємництва аграрної сфери володіють рядом суттєвих переваг, поряд з більш потужними формами господарю-

вання, а саме: швидко реагують на зміни на ринку; є основним джерелом інноваційних ідей у сфері виробництва; мають певні переваги у маркетингу та умовах реалізації завдяки особистому контакту зі споживачем; реалізують поєднання підприємця (власника), керівника і працівника в одній особі, що забезпечує найкраще узгодження інтересів та максимальну мотивацію у досягненні цілей діяльності.

Однак, як слушно зазначають М.Й. Малік та О.Г. Шпикуляк "...суперечливість інституційної бази підприємницької діяльності призводить до зменшення кількості підприємств — суб'єктів господарювання, непрозорості діяльності підприємницьких структур, відсторонення орендодавців від участі в діяльності підприємств" [9].

Дослідження умов функціонування та перспектив розвитку малих форм господарювання на селі нами проводилося на матеріалах Львівської області — регіону, який характеризується насиченим підприємницьким середовищем аграрного ринку, усталеними традиціями господарювання в сільському господарстві та територіальною наближеністю до країн-членів Європейського Союзу.

За підсумками 2017 року у сфері сільського, лісового та рибного господарства Львівської області функціонувало 1394 підприємства. Відзначимо, що згідно встановлених Господарським кодексом України критеріїв класифікації понад 95% сільськогосподарських підприємств відносяться до категорії малих. У 2017 р. їх чисельність зросла до 1340 одиниць, що на 22,5% більше ніж у попередньому році. Водночас у їх складі чисельність фермерських господарств порівняно з 2016 р. збільшилася на 31,7%. (табл. 1).

Таким тенденціям сприяли зміни законодавчих норм, орієнтовані на стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств, зміна умов оподаткування, а також розширення програм державної підтримки розвитку підприємництва на селі. Відповідно, частина фізичних осіб-підприємців зареєстрували свій бізнес у формі юридичної особи. Чисельність особистих селянських господарств також має тенденцію до скорочення.

У таблиці 2 наведено частку фермерських господарств і господарств населення у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції Львівської області.

Як можемо спостерігати з даних таблиці 2, між фермерськими господарствами та господарствами населення Львівської області існують структурні диспропорції щодо частки виробництва сільськогосподарської продукції. Зокрема фермерські господарства відзнача-

Таблиця 1. Динаміка чисельності малих суб'єктів господарювання у сфері сільського, лісового та рибного господарства Львівської області, одиниць*

Суб'єкти господарювання	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2010 р., %
Малі підприємства	1534	1272	1277	1094	1340	87,4
У т.ч. фермерські господарства	956	1028	1044	788	813	85,0
Приватні підприємства	177	133	128	119	114	64,4
Виробничі кооперативи	13	14	16	31	12	92,3
Частка мікропідприємств у складі малих підприємств, %	91,7	89,6	90,4	88,3	89,3	-2,4
Фізичні особи-підприємці	909	999	1114	1039	790	90,8
Загальна чисельність суб'єктів малого підприємництва	2443	2271	2391	2133	2130	87,2
Частка ФОП у складі суб'єктів малого підприємництва, %	37,2	44,0	46,6	48,7	37,1	-0,1
Особисті селянські господарства	302,4	283,1	282,5	**	**	—

Примітки: * Складено за матеріалами ГУСуЛО [10; 11].

** Інформація недоступна через зміни у формах державної статистичної звітності.

Таблиця 2. Частка фермерських господарств та господарств населення Львівської області у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції

Суб'єкти господарювання	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2010 р., %
Фермерські господарства						
Зерно	11,7	7,0	7,8	8,7	9,5	-2,2
Цукровий буряк	13,0	4,3	3,6	5,3	5,0	-8,0
Картопля	0,1	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6
Овочі	2,0	2,6	1,8	1,9	2,1	0,1
Молоко	0,6	0,8	0,8	1,0	1,2	0,6
М'ясо у живій вазі	20,4	19,2	18,6	18,7	17,7	-2,7
Яйця	4,1	3,7	3,5	3,5	2,7	-1,4
Господарства населення						
Зерно	48,0	31,3	33,3	32,0	32,4	-17,6
Картопля	96,1	96,6	97,1	97,2	97,2	1,1
Овочі	95,3	94,2	92,7	94,2	94,0	-1,3
Плоди і ягоди	99,1	96,0	90,5	89,2	84,1	-15,0
Молоко	96,5	95,9	95,5	95,2	94,7	-1,8
М'ясо у живій вазі	58,1	52,1	52,1	49,1	47,0	-11,1
Яйця	76,4	89,1	88,9	89,2	89,3	12,9
Мед	97,9	97,7	98,1	98,9	99,0	1,1

Джерело: складено за матеріалами ГУСуЛО [11].

ються вкрай низькою часткою виробництва сільськогосподарської продукції в загальній її структурі практично за всіма її видами, що є деструктивним аспектом.

Важливою складовою розвитку суб'єктів малого підприємництва АПК є стан матеріально-технічного забезпечення. У Львівській області в середньому на 1 фермерське господарство припадає майже 3 трактори, 2 вантажні чи вантажо-пасажирські автомобілі. Майже кожне господарство має необхідну техніку для обробки ґрунту, сівби. На 100 господарств припадає в середньому 74 зернозбиральні комбайни та 54 машини для хімічного захисту посівів. Щоправда, значна частина наявної у фермерів техніки є застарілою і енергозатратною, її оновлення відбувається повільно. Особисті селянські господарства та фізичні особи-підприємці обробіток великих площ землі забезпечують за рахунок робочої худоби, мінітехні-

ки (мотоблоки) або отримання відповідних послуг зі сторони. Загалом комбіновану форму обробки ґрунту (вручну, кінними і трактором) здійснюють 53,8% домогосподарств. Поєднують ручний і кінний обробіток — 37,4% господарств.

Загалом малі форми господарювання на селі забезпечують зайнятість понад 183 тис. осіб або 47,7% зайнятих сільських мешканців (табл. 3).

Водночас персонал малих підприємств становить 46,2% від загальної чисельності зайнятих у підприємницькому секторі аграрної сфери. Досить високою як для малих форм господарювання є частка найманої праці у фермерських господарствах — 55% (на постійній основі) та індивідуальних підприємців — 40,9%. Також найманих працівників залучають 4,3% господарств населення, переважно для виконання сезонних робіт.

Таблиця 3. Участь сільського населення Львівської області у забезпеченні діяльності малих форм господарювання*

Показники	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2010 р., %
Зайняті у малих підприємствах у сфері сільського, лісового та рибного господарства – всього	7132	5751	5752	5363	5990	84,0
З них найманих працівників	6194	4766	5038	4683	5120	82,7
Чисельність працівників фермерських господарств	2392	2430	2340	1691	... **	...
У тому числі						
Членів фермерського господарства	800	644	581	640
Найманих працівників	1123	1515	1483	1051
З них постійних	1037	1330	1296	931
Чисельність зайнятих у фізичних осіб-підприємців	1555	1237	1187	1504	1194	76,8
З них найманих працівників	650	596	426	469	488	75,1
Чисельність зайнятих в особистих селянських господарствах	156,9	175,3	169,8	177,1	176,2	112,3
У % до зайнятого сільського населення	34,7	46,5	45,7	46,4	45,8	+11,1

Примітки: *Розраховано за матеріалами ГУСуАО [10; 11].

** Дані недоступні.

Розрахунково нами встановлено, що власниками малого аграрного бізнесу є лише 0,4—0,5% зайнятого сільського населення. Натомість 45—46% зайнятих припадає на особисті селянські господарства, яким притаманна дуже слабка ринкова орієнтація виробництва, погане ресурсне забезпечення, вкрай низька продуктивність праці, не працюють механізми соціального захисту населення. Але, як свідчить статистика, у міру зростання сільського безробіття селяни вдаються саме до цієї форми господарювання, а не до підприємництва.

Однією з причин цього є те, що фінансовий потенціал сільських мешканців здебільшого не дозволяє забезпечити потенційну підприємницьку діяльність стартовим капіталом. У 2017 р. сукупні ресурси сільських домогосподарств Львівської області становили в середньому 9633 грн/міс. у розрахунку на одне домогосподарство, або 3705 грн/міс. на 1 особу в місяць. Грошові доходи — 7950 грн/міс. на одне домогосподарство (3058 грн/міс. на одну особу). Від продажу сільськогосподарської продукції одне господарство в середньому отримало 376,6 грн/міс., від підприємницької діяльності та само зайнятості — 462,2 грн/міс. Сумарно це складає 10,6% від загальної суми доходів. Водночас понад 50% доходів використовується на харчування, заощаджується в активній і пасивній формі лише близько 3% грошових доходів. За такого стану справ власних коштів для організації підприємництва у селян немає, а доступ до банківських кредитів обмежений.

Низький рівень техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва у малих формах господарювання не забезпечує належної віддачі земельних ресурсів (табл. 4). Водночас належний догляд за тваринами дозволяє приватним господарям підтримувати конку-

рентний рівень їх продуктивності. Певною мірою це підкреслює перспективи розвитку підприємницьких ініціатив у тваринницькій галузі на рівні дрібних виробників. Однак високі затрати праці істотно погіршують конкурентоспроможність продукції.

Загалом малі підприємства забезпечують 38,3% ринку сільськогосподарської продукції, виробленої усіма суб'єктами підприємництва (табл. 5). Частка фізичних осіб підприємців складає лише 3,0%.

Продуктивність праці зайнятих індивідуальною підприємницькою діяльністю у 2,6 рази нижча ніж в організованих структурах малого бізнесу.

Проведений аналіз засвідчує, що загалом ефективна реалізація підприємницького потенціалу малих форм господарювання на селі обмежується низкою проблем організаційно-економічного, соціального та інституційного характеру і потребує прискіпливої уваги та допомоги (фінансової, організаційної, технічної) з боку державних органів. Об'єктивною є необхідність трансформації особистих селянських господарств у нові організаційні структури і набуття правового статусу сільськогосподарського товаровиробника. Адже в сучасних умовах організоване мале підприємництво має більші перспективи щодо розвитку і реалізації інтересів селян порівняно з особистими селянськими господарствами.

Для успішного ведення бізнесу в аграрній сфері необхідно насамперед сформувати сприятливе підприємницьке середовище, головними ознаками якого є стабільна правова, економічна та фінансова система; підтримка підприємництва державними структурами на всіх рівнях, гнучка та ефективна система пільг у сфері кредитування та опо-

Таблиця 4. Урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин у господарських формуваннях Львівської області, 2017 р.

Показник	Фермерські господарства	Господарства населення (в т.ч. ОСГ)	Сільськогосподарські підприємства загалом
Урожайність, ц/га			
Зернових	42,8	40,1	52,7
Цукрових буряків	501	375	517
Картоплі	205	177	265
Овочевих культур	250	199	214
Плодових та ягідних культур	–	80,3	101,3
Продуктивність тварин			
Річний надій молока на 1 корову, кг	2268	4334	4652

Джерело: розраховано за матеріалами ГУСуАО [11].

Таблиця 5. Фінансові результати діяльності суб'єктів аграрного підприємництва у Львівській області

Показник	Малі підприємства	ФОП	Сільськогосподарські підприємства загалом
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції, млн грн	4979,3	386,3	12201,9
У % до підсумку	38,3	3,0	93,9
Чистий дохід у розрахунку			
На 1 зайнятого, тис. грн	831,3	323,5	942,1
На 1 найманого працівника, тис. грн	972,5	791,6	1010,8
Прибуток (збиток) від реалізації продукції, млн грн	1157,9
Витрати на персонал у розрахунку на 1 працівника, тис. грн	58,5	...	88,2
Частка підприємств, які одержали чистий прибуток	83,2
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	16,2

Джерело: розраховано за матеріалами ГУСуАО [10; 11].

даткування виробників сільськогосподарської продукції тощо.

З огляду на існуючу структуру сільськогосподарського виробництва перспективи розвитку малих форм аграрного підприємництва пов'язані із розвитком органічного виробництва, а також малопоширених видів діяльності. Сьогодні фермерські господарства та інші малі форми господарювання можуть успішно заповнити такі продовольчі ніші, як виробництво плодів і ягід, винограду, овочів, картоплі, горіхів, меду, сирів та багато інших.

Привабливість цих видів діяльності зумовлена відносно невеликими капіталовкладеннями, незначною потребою у земельних площах та інших ресурсах, високою дохідністю, незаповненістю ринку збуту (в т.ч. й зовнішнього) та зростанням попиту на певні види продукції, відсутністю конкуренції з боку великих агрокомпаній, можливістю розвитку супутніх видів діяльності та формуванням виробничо-рекреаційних кластерів.

Наявність структурних проблем у функціонуванні суб'єктів малого підприємництва АПК потребує реалізації ефективних механізмів та інструментів управління їх розвитком, пріоритетними серед яких визначено такі:

— покращення управлінських підходів до реалізації програм стимулювання розвитку суб'єктів господарювання аграрної сфери на засадах узгодження цих програм на макро- та мезорівнях управління національною економікою, визначення чітких джерел та механізмів комплексного фінансування процесу поетапного досягнення програмних цілей, передбачення можливостей залучення коштів міжнародної грантової допомоги в сегмент активізації бізнес-середовища в сфері малого підприємництва, встановлення дієвих механізмів моніторингу і контролю реалізації прийнятих програмних засад стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва;

— активізація процесів інноваційної техніко-технологічної модернізації суб'єктів малого підприємництва в аграрній сфері, шляхом реалізації фінансових і лізингових програм, покращення доступності суб'єктів малого бізнесу до отримання дешевих кредитних ресурсів, передбачення можливості компенсації частки кредитних коштів за придбання сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;

— реалізація комплексу заходів, спрямованих на покращення інвестиційного клімату в сільській місцевості, шляхом гарантування за-

хисту прав та інтересів інвестора, розробки регламентуючих нормативно-правових актів співпраці та відповідальності інвестора і місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та сільських громад, впровадження практики періодичного складання інвестиційного рейтингу сільських територій, формування психологічних стимулів та організаційно-економічних механізмів залучення коштів трудових мігрантів у сферу підприємницької діяльності АПК;

— побудова економічних стимулів для створення локальних інтегрованих виробничих систем, проведення горизонтальної та вертикальної кооперації суб'єктів малого підприємництва, шляхом формування та розробки бази типових бізнес-планів створення кооперативів, розвитку консультативної школи бізнес-тренерів з питань організації та ведення кооперативної діяльності, до складу якої увійшли б представники науково-дослідних установ, дорадчих служб, органів державного управління та члени вже функціонуючих кооперативів, організація та проведення періодичних навчань для керівників малих підприємств і фермерських господарств стосовно ведення кооперативної діяльності (реєстрації, управління, ведення обліку, оподаткування тощо), популяризація та рекламування кооперативного руху серед сільського населення з метою формування у нього економічних стимулів до входження особистих селянських господарств у вертикальні виробничо-збутові господарські системи;

— формування соціально-психологічних стимулів у членів господарств населення щодо їх подальшої трансформації в товарні фермерські господарства на засадах чіткого роз'яснення юридичних переваг ведення зареєстрованої господарської діяльності, популяризації можливостей й перспектив розвитку фермерських господарств, представлення ризиків і загроз ведення незареєстрованої господарської діяльності;

— забезпечення інформаційно-консультативної підтримки населення щодо започаткування власного бізнесу, покращення соціально-психологічного та організаційно-професійного середовища підприємницької діяльності через існуючу мережу обласних та районних центрів зайнятості, місцевого дорадництва, ініціювання створення нових агенцій регіонального розвитку, формування серед мешканців сільських територій мотивації щодо вкладення грошових коштів у ведення бізнесу, організація навчання для сільського населення, форму-

вання та розвиток школи лідерства на сільських територіях.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, розширення діяльності суб'єктів малого підприємництва АПК є однією з головних умов соціально-економічного розвитку сільських територій; збереження, відтворення і раціонального використання їх ресурсного потенціалу, а також імплементації положень концепції сталого розвитку. Водночас забезпечення належного рівня конкурентоспроможності малих господарських структур потребує застосування ефективних управлінських механізмів на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях. Попри чималий поступ у цьому напрямі, пов'язаний із реалізацією програм фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва в АПК, диверсифікацією видів їх діяльності, організацією надання консультативно-дорадчих послуг та низки інших заходів, показники розвитку фермерських господарств та ФОПів не демонструють стійкої позитивної динаміки. Значною мірою це пов'язано із відсутністю системного підходу до проведення реформ у агросекторі і недооцінці потенціалу малих форм господарювання на селі.

Для виправлення існуючого стану справ головні акценти у сфері управління розвитком аграрного підприємництва необхідно змістити у напрямі:

формування прозорих правил розподілу коштів державної фінансової підтримки розвитку виробників сільськогосподарської продукції та дієвого механізму моніторингу їх використання; здійснення комплексного фінансування реалізації перспективних бізнес-проектів в аграрному секторі; забезпечення трансферу інноваційних технологій у сферу малого бізнесу в АПК, їх популяризацію та фінансову підтримку через програми лізингу, франчайзингу, пільгового кредитування; формування високого рівня інвестиційної привабливості сільських територій та галузей аграрного виробництва; створення локальних інтегрованих виробничих систем, агротуристичних та агроінноваційних кластерів, "продуктових ланцюгів", популяризації кооперативного руху у середовищі сільських територіальних громад, збільшення частки зареєстрованої господарської діяльності на товарних засадах; створення цілісної системи інформаційно-консультативного супроводу започаткування і розвитку власного бізнесу на селі тощо.

Перспективним напрямом досліджень також є розробка управлінського інструментарію щодо врегулювання господарських відносин та подолання ризиків, пов'язаних із впровадженням вільного обігу земель сільськогосподарського призначення.

Література:

1. Батюк Г., Ціцька Н. Роль і теоретична сутність малих форм господарювання у виробництві сільськогосподарської продукції. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія "Економіка АПК". 2015. № 22 (1). С. 31—37.

2. Пітюлич М.М., Бондаренко В.М., Воронич К.М. Аналіз підходів до визначення малих форм господарювання. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 6. С. 370—377.

3. Яворська Т. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія. Київ, ННЦ ІАЕ, 2012, 405 с.

4. Липчук В.В., Липчук Н.В., Солтис О.Г. Підприємництво в розвитку інтегрованого сільського господарства і сільських територій: монографія. Львів, Сполом, 2013, 302 с.

5. Прощаликіна А.М., Дудник О.С. Зарубіжний досвід державної підтримки суб'єктів малого аграрного підприємництва та можливості його застосування в Україні. Агросвіт. № 24. 2017. С. 9—14.

6. Черевко Г., Черевко І., Черевко Д. Функціонування малих підприємств в аграрному секторі економіки: Українські реалії та досвід Японії. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія "Економіка АПК". 2015. № 22 (1). С. 13—19.

7. Ляшенко І.В. Розвиток малих форм господарювання та забезпечення їх ефективного функціонування в Криму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Київ, 2004. 22 с.

8. Шульський М. Г. Організаційно-економічні основи функціонування малих господарських формувань у сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук. Київ, 2006. 39 с.

9. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 5—16.

10. Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області: статистичний збірник. Львів: ГУСуАО, 2018. 148 с.

11. Сільське господарство Львівської області: статистичний збірник. Львів: ГУСуАО, 2018. 176 с.

References:

1. Batiuk, H. and Tsitska, N. (2015), "Role and theoretical essence of small forms of management in agricultural production", Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya "Ekonomika APK", vol. 22 (1), pp. 31—37.

2. Pitiulych, M.M. Bondarenko, V.M. and Voronych K.M. (2013), "Analysis of approaches to the definition of small entity forms", Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, vol. 6, pp. 370—377.

3. Yavorska, T. (2012), Malyi biznes u silskomu hospodarstvi: teoriia i praktyka [Small business in agriculture: theory and practice], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

4. Lypchuk, V. V. Lypchuk, N.V. and Soltys, O.H. (2013), Pidpriemnytstvo v rozvytku integrovanooho silskoho hospodarstva i silskykh terytorii [Entrepreneurship in the development of integrated agriculture and rural areas], Spolom, Lviv, Ukraine.

5. Proshchalykina, A.M. and Dudnyk, O.S. (2017), "Foreign experience of state support of small agricultural entrepreneurship and its applicability in Ukraine", Ahrosvit, vol. 24, pp. 9—14.

6. Cherevko, H. Cherevko, I. and Cherevko, D. (2015), "Small enterprises functioning in agrarian sector of economy: Ukrainian reality and Japanese experience". Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya "Ekonomika APK", vol. 22 (1), pp. 13—19.

7. Liashenko I.V. (2004), "Development of small forms of managing and maintenance of their effective functioning in Crimea", Ph.D. Thesis, Economy, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.

8. Shulskyi M. H. (2006), "Organizational-economic bases of functioning of the small businesses in agriculture", Ph.D. Thesis, Economy of agriculture and AIC, Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.

9. Malik, M.I. and Shpykuliak, O.H. (2017), "Development of agrarian entrepreneurship in the context of institutional transformations", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 5—16.

10. Main Statistical Office in Lviv region (2018), Diialnist subiektiv hospodariuvannia Lvivskoi oblasti. Statystychnyi zbirnyk [Activities of economic entities in Lviv region 2017. Statistical yearbook], HUSuLO, Lviv, Ukraine.

11. Main Statistical Office in Lviv region. (2018), Silske hospodarstvo Lvivskoi oblasti 2017. Statystychnyi zbirnyk [Agriculture in Lviv region 2017. Statistical yearbook], HUSuLO, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.